

ցաւ, դատարկ կենօք հրաժարելով մա-
նաւանդ թէ ըսենք զգուելով երաժշ-
տութենէ, այն որ զինքն անմահացոյց .
միայն 1841ին մի անգամ մը եւթ իր
անգործութենէն երկնալ ցըցուց, հրա-
տարակելով ութ տարի առաջ յօրի-
նած գեղեցիկ կայր առ խաչին աւագ
ուրբաթու երգը: Եւ 1845ին իր առջի
ամուսինը վախճանելով, երկրորդ ան-
գամ Տ. Օ. Բէլիպէի հետ ամուսնա-
ցաւ: 1848ին Պոլոնեայէն ելլալով և քա-
նի մը տարի Ֆիորենցա անցընելէն վեր-
ջը 1855ին դարձաւ 'ի Բարիզ ուր ան-
ցուց մնացած կեանքը: Եւ սակայն թէ-
պէտ այս միջոցին իր հանճարոյն փառ-
քը և գովեստը չի զլացուեցաւ, բայց և
այնու չիփոխեց Ռոսսինի իր ընթացքը
և հանճարոյն նոր արգասիքներ չընծա-
յեց հասարակութեան, բաց 'ի քանի
մը պղտի յօրինուածներէ. ինչպէս Սըր-
բազան Պապին Պիոսի Թ՛ խնդրանքը
չինած պատարագը, և այլ քանի մը եր-
գեր. դարձեալ այլ և այլ պատառներ
կէս տպագրեալ և կէս անտիպ. և 'ի
վեր քան զասոնք՝ նոր պատարագ մը,
զոր վարժապետը ուզած չէ բնաւ տպա-
գրել, այլ արուեստագէտք կը վկայեն
թէ հիանալի գեղեցկութեամբ լի է:
Վախճանեցաւ դարուս առաջին երեւե-
լի երաժիշտ հանճարն Ռոսսինի 1869
նոյ. 13ին. բայց քանի տարօրինակ են
մէկմէկէ իր աշխարհի մուտքը ելքէն.
աննշան ծնողաց զաւակ, ոչ որ իմացաւ
իր ծնունդը և խօսեցաւ վրան բաց 'ի
իր ծնողացմէ և յաղգականաց. իսկ իր
մահը ընդ աշխարհ ամենայն հնչեց.
աննշան մտաւ յաշխարհ, բայց գիտա-
ւորի մը պէս իր ծածկուելէն վերջն ալ
լուսաւոր գէսին երկայնքը դարուց վրայ
տարածած ծածկուեցաւ:

ՀԱՅԻ ՊԱՏԱՌԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԱՐԴ

ՆԱՄԱԿ ԵՐԿՈՏԱՍՏԵՐՈՐԴ

Մաւնացր:

(Տես Էրես 78)

Այսօր, ազնիւ օրիորդ, մեր պատմու-
թիւնը սկըսելով նոր բառի մը պիտոր
ծանօթանանք: Կ'ախորժէի լուծեամբ
անցնել զայն, որովհետեւ ոչ աղուոր է
և ոչ աղէկ շինուած. սակայն կարելի չէ:

Գիտես որ մեր մարմնոյն ներսը ե-
ղած ամեն բաներուն անծանօթ կնքա-
հայրները, ստամոքսէն ելած խիւսին
խախաց անտեղի անունը տուեր են:
Ասոր վրայ բաւական խօսեցանք, և դու
ալ կը ճանչնաս զայն: Կ'երևայ թէ իր
երևոյթը անոնց ախորժելի անցեր է, ո-
րովհետեւ պղտի փոփոխութեամբ մը նո-
րէն անոր դարձեր են, երբ հարկ եղեր
է խախացին ոգին մկրտել, այն օգտա-
կար մասը որ արեան մէջ պիտոր երթայ
խառնուի, զոր մենք մէջերնիս՝ ուտե-
լեաց ոսկին կոչեցինք. և զայն կոչեր են
Մաւնաց: Այս բառը ինչպէս որ ինծի
աւանդեցին՝ նոյնպէս ես ալ քեզի կ'ա-
ւանդեմ, ու ձեռքս կը լուամ:

Քեզի զուրցած էի որ գտնուելու էր
միջոց մը՝ մամացը աղեաց խողովակէն
դուրս հանելու: Այդ միջոցը շատ պարզ
է: Այն պղտի աւելածուաց՝ որոնց վրայ
վերջին անգամ խօսեցանք, մեծ գունդ
մը բոլոր նրբաղիւքին երկայնութեամբը,
և գլխաւորաբար առաջնաղիւքին շրջա-
կայքը, պատերազմի կարգով շարուած
կեցած են: Հոն, հազար ու մէկ պղտի
խողովակներ, ամենայն ուղղութեամբ
դէպ 'ի աղիւքին երեսը կու գան և անոր
մաշկը ծակ ծակ կ'ընեն, որոնք՝ ինչպէս
մշտաբաց կոկորդներ՝ քանի որ մամա-
ցին կաթիլները կը ձևանան, հետ-
զհետէ կը ծծեն զանոնք: Ասոնց անու-
նը մամացաքեր խողովակք անուաներ
են: Քեզի ըսած եմ թէ աղեաց ներսի

դին առաձգական տախտակներ կան՝ որ խախտելիս ճամբան կ'արգելուն, ու կը բռնադատեն զայն շարունակ կանկ առնելու: Նաև ասոնք անանկ բազմաթիւ են, և մորթն ալ որ զխողովակը ներսի դիէն կը պատէ՝ այնչափ ծալք ծալքի վրայ կը ծալուի, որ եթէ մեծ ստոլի մը վրայ ծայրէ՝ ի ծայր զայն տարածեն, այնչափ տեղ կը գրաւէ՝ որչափ միւս մորթը՝ որ ինչպէս քեզի ալ ծանօթ է, դրսէն բոլոր մարմինը կը պատէ: Ուրեմն, մամաքաբեր անօթները բոլոր այս ծալքերուն մէջ սահելով կը ցրուին, և այնպէս մինչև խախտացային խիւսին սիրտը կը հասնին, որուն և ոչ մէկ ամենամանր կաթիլի մը կարող է իրենց ձեռքէն պրծիլ: Անանկ աշխուժութեամբ կ'աշխատին, որ դեռ խիւսը ստուարադիւրէն չհասած՝ բոլորովին կը մաքրեն, և երբ ան իր մուտքը խափանող դուռը կը բռնադատէ ու մէջը կը մտնայ, յետ որոյ դուռը նորէն կը գոցուի ու թոյլ չիտար որ իր ճամբէն ետ դառնայ, մամաքը արդէն շատ հեռու է անկէ: Այն պզտի խողովակներուն մէջ մտած է, ու մերձաւորէ մերձաւոր միշտ վեր ելլելով, գէպ ՚ի սիրտ կը ճանապարհորդէ՝ ուր իրեն կը սպասեն:

— Հապա մնացորդը ի՞նչ կ'ըլլայ:

Մնացորդը, սիրելի օրիորդիկ, պատմութիւն չունի: Այսպիսի է այն ամենայն բանի վախճանը կամ պատիժը, եթէ լաւ ևս կ'ախորժիս, որ բանի մը չծառայեր: Նոյն բանը կը հանդիպի նաև առհասարակ այն ամենայն մարդոց որ ծոյլ են՝ եթէ զլիսով, եթէ ձեռքով, և եթէ սրբտով. ոչք աշխարհէս կ'անցնին՝ առանց անոր բան մը տալու: Ինչպէս աշխարհիս անօգուտ և ամօթալի ծանրութիւն մը ըլլային, անանկ բնութիւնը երբ ժամը դայ իր ծոյլէն կը մերժէ զանոնք, և այնպէս կը լմնայ պատմութիւնին, ալ վրանին չխօսուիր: Սակայն այն մէկը որ յօգուտ ընդհանուր մարդկութեան մատոյց իր ծառայութիւնն, թէպէտ և ամենափոքր, այն մէկն որ պզտի գիւտով մը, կամ օգտակար ձեռնարկութեամբ մը, կամ բարի օրինակով մը, և կամ

արդար գաղափարով մը կրցեր է ճոխացնել այն ընդհանուր ժառանգութիւնը՝ որ մարդիկ ազգէ ազգ մէկմէկու կ'աւանդեն, այն մէկն որ ճշմարտութեան մը յաղթանակելուն ձեռք մը կարկառած է, անիրաւութիւն մը խափանած է, ատելութիւն մը մարած է, մէկու մը հոգւոյն մէջ դիտութեան ու պատուոյ սուրբ կրակը վառած է. այնպիսի մէկ մը այս կերպով չելլեր աշխարհէս, որ իրմէն բան մը ընդունած է: Եթէ ամեն անգամ գիրքերը այնպիսի անձի մը վրայ չեն խօսիր, ինչու որ ամեն ժամանակի և ամեն աշխարհաց գործունեայ անձանց բազմութեանը մէջ կորսուած է, սակայն մարդկային պատմութեան գործաւորներէն մէկն եղած ըլլալով, այն պատմութիւնըն ալ նոյն իսկ իր անձին պատմութիւնն է, թէ և իր անունը մէջը յիշուի, կամ ոչ:

Ուրեմն այս քաջ մամաքին ճակատագրոյն ետևէ երթանք, որ մարմնոյն կեանքը սնուցանելու կարողութիւն մը ստացաւ, որուն իւրաքանչիւր կաթիլը արիւն պիտոր փոխուի, և այն արեան մաս պիտոր ըլլայ՝ որ մեր սրտին բաբախելուն պատճառ է, մեր անդամները կը սնուցանէ և մեր ըղեղին թելիցը գործօնէութիւն կը տպաւորէ: Մնացորդին թոյլ տանք անծանօթ կերպով ճամբորդութիւն մը լմնցնելու՝ որուն ետքը շահ մը չկայ:

Պէտք է ըսել քեզի նախ թէ մամաքը աղիքէն որ կ'ելլէ՝ գրեթէ կաթի նման է: Սպիտակ ու քիչ մը պարարտ հոյզ մըն է այդ, զոր մօտանց դիտելով՝ կաթի շիճուկ կը նմանի՝ որուն մէջ բազմաթիւ ամենամանր գնդիկներ կը լողան: Եղեր են անանկ հետաքրքիրք ունեւորողներ, թէ և ստէպ տուժել հարկ ըլլայ, որ իրենց լեզուին ծայրը մէջը համարձակեր են խոթելու. անոնց շնորհքով կըրնամք քեզի ըսել հիմա, եթէ գիտնալ կ'ախորժիս, որ մամաքին համը քիչ մը աղային է:

Իր այս վիճակիս մէջ մամաքը, նոր

ծնած տրիւն է, եթէ այս կերպով ինք-
զինքս կրնամ աղէկ հասկըցնել, բայց ա-
նանկ արիւն՝ որուն դաստիարակութիւ-
նը դեռ չէ եղած, ըսեմ, նմանութիւնը
շարունակելու համար: Արեան բոլոր
տարերքը արդէն մէջը կը գտնուին, սա-
կայն խառն 'ի խուռն և մէկ մէկու հետ
խառնուած, անանկ որ կարելի չէ դեռ
զանոնք ճանչնալ: Զարմանալի եղած
բան, որուն մեկնութիւնն իսկ քեզի
տալ չեմ կրնար, այն բազմութիւ գաղտ-
նիքներէն մէկն ըլլալով՝ որ լռելեայն
կը կատարուին 'ի մեզ. այս նորածին
արեան կրթութիւնն է՝ որ բոլորովին
ինքնիրեն կը սկսի կատարուիլ զինքը
բերող անօթոց մէջ: Զինքը կազմող տա-
րերքը ինքնիրեննուն կը սկսին կարգա-
ւորուիլ և ճամբուն մէջ շարուիլ: Միով
բանիւ մամաքարեր անօթոց միջէն ել-
լելու ատեն՝ մամաքը՝ շատ աւելի արեան
նմանութիւն կը բերէ քան թէ 'ի սկզբան
անոնց մէջ մտած ժամանակը, և կա-
րելի չէ զուրցել ճշդիւ թէ ինչպէս կ'ըլ-
լայ այդ բանը: Իր ճերմակ երևոյթը
վարդագոյն երանգ մը կ'առնու, և եթէ
մէկը անանկ ատեն օդու ցուցնէ՝ կը
տեսնէ որ թեթեւ մը կը կարմրի, ինչպէս
թէ ուզենար հասկըցնել զիտողին իր
ապա ըլլալիքը:

Արդէն գիտես որ բոլոր մեր աւելա-
ծուք մէկմէկու հետ միանալով, վեր-
ջապէս մէկ հատիկ մեծ խողովակի մը
մէջ կը միանան, որ կրճոց խողովակ
կը կոչուի: Մամաքին աւելածուք, ինչ-
պէս նաև իրենց ընկերները, անոր մէջ
կը հասնին, և հոն այս մեր խեղճ բարե-
կամ մամաքը՝ մարմնոյն բոլոր փրփու-
րին հետ խառնուած կը գտնէ ինքզին-
քը, ինչպէս կ'ըլլայ նաև մարդկանցմէ
անոնց՝ որ ինքզինքնին ուրիշին բարւոյն
կը զոհեն: Սակայն այդ վայրկենական
փորձ մըն է. քայլ մը անդին կրծոց
խողովակը՝ բոլորը մէկտեղ սրտին մօտ
եղած մեծ երակի մը մէջ կը լեցնէ, և
արիւնը շատ շնեղուի իր վերաբերեալ
մասը ընտրելու:

Հոս, ազնիւ աշկերտուհիս, մեր պատ-

մութեան տռաջին մասին վերջը կը հաս-
նինք: Ուտել ինքզինքը անուցանել ըսել
է. կամ թէ մարմնոյն ամենայն մասանց
այն գոյացութիւնները հոգալ՝ որոնց
պէտք ունին, իւրաքանչիւրը իր պաշ-
տօնը կատարելու համար: Այդ գոյա-
ցութիւնները, բերանը՝ իրենց կոշտ վի-
ճակի մէջ կ'ընդունի, և փորոտեաց խո-
ղովակը զանոնք կը պատրաստէ. արիւ-
նը զիրենք կը բաշխէ:

Պատրաստութեան պատմութենէն
ետքը ուրեմն բնականապէս բաշխելու
պատմութիւնը կու գայ:

Առաջինը կ'ըսուի Մարսողութիւն:
Եւ այս մամաքին պատմութիւնն է՝ որ
բթամատով ու ցուցամատով կը սկսի,
այն ատեն՝ որ դեռ անտեսանելի է, և
մեր ուտելեաց հազարումէկ բանտե-
րուն մէջ արգիլած, և վերջը կրծոց խո-
ղովակին մէջ կը լմնայ. երբ աղեաց
փորձութիւններու մէջ կենցաղավարե-
լով՝ իր կապերը կը լուծէ, կը մաքրուի,
կը զտուի և արեան մէջ կը նետուի,
զնոյնը վերանորոգելու համար:

Երկրորդը կ'ըսուի շրջագայութիւն:
Եւ է արեան պատմութիւնը, այն ան-
խոնջ սուրհանդակը՝ որ անդադար կը
շրջի, մարմնոյն միջէն բոլորչի շրջան մը
ընելով, այսինքն շարունակ մի և նոյն
ճամբէն դառնալով, սրտէն ելլելով ու
նորէն սիրտ դառնալով, սիրտ մտնելով
ու դարձեալ անկէ ելլելով, և այսպէս
միշտ ցմահ:

Մարսողութեան պատմութիւնն որ
հիմա լմնցուցինք, առանց մասնաւոր
խառնակութեան ծայրէ 'ի ծայր հան-
դարտութեամբ շարունակուող պատ-
մութիւն մըն է:

Բայց այդ շրջագայութեան պատմու-
թիւնն՝ որ պատմենք պիտի, ուրիշ պատ-
մութեան մը հետ կը խառնուի, ուսկից՝
պատմած ժամանակը՝ զինքը բաժնել
կարելի չէ, թէպէտ և հիմնովին եր-
կուքը մէկմէկէ բոլորովին որիչ են:

Արիւնը երկու շրջան կ'ընէ, ստոյգն
ըսելու համար. Ա. մէկ մը մեծ, որ մար-
մնոյն ծայրերէն սիրտը կ'երթայ և սրը-
տէն՝ ծայրերը. Բ. մէկ պզտիկ մը, որ

սրտէն թոքերը կ'երթայ, և թոքերէն սիրտը: Թոքոց մէջ շրջելով մեր շնչած օդուն կը հանդիպի, և հոն՝ օդուն և իր մէջ երևակայութենէ չանցած հետաքրքրական բան մը կը հանդիպի, առանց որուն արիւնը և ոչ հինգ վայրկեան մարմինը կրնայ սնուցանել: Այս բանիս շնչառութիւն անուն տուեր են, որ ինքնիրեն կը մեկնուի:

Մարսողութիւն, շրջագայութիւն և շնչառութիւն, երեք պատմութիւնն ալ մէկտեղ միացած՝ մէկ ամբողջ մը միայն կը կազմեն Մենդառութիւնը կամ սնուցանելու գործողութիւնը:

Եւ այս ամենայն 'ի սկզբան ուշտել կոչեցի, որպէս զի շատ մը մեծածայն բառերով զբեղ չխրտեցնեմ. բայց հիմա որ կը սկըսիս գիտուն ըլլալ՝ պէտք է որ գիտնոց գործածած բառերուն ալ վարժիս, մանաւանդ անանկ նուազ զարհուրելի եղածներու:

Ուրեմն յաջորդ անգամուն շրջագայութիւնը պիտոր պատմեմ, և սկըսիմ պիտի սրտէն. որ՝ ստամոքսը ինչ է մարսողութեան՝ նոյն է ինքն ալ շրջագայութեան, որ է ըսել՝ տէրը: Քեզի պէտք չունիմ սորվեցնելու՝ որ սիրտը մեծ ոմն է: Ամենէն տգէտներն իսկ իր վրայ պատկառանք կը խօսին, և վստահ եմ հիմակուրնէ՝ որ իր պատմութենէն ախորժիս պիտոր:

Ունիս դու ալ իմ զգացմունքս, սիրելի դու: Ուրախ և շատ գոհ եմ՝ որ զբեղ ինչուան հոս հասուցի, և կարող եմ քեզի հետ առ վայր մը կանկ առնուլ մեր հիմա մտնելու նոր աշխարհին դուռը, ինչպէս ճանապարհորդ մը որ սահմանադիտի մը եզերքը կը նստի: Ո՛րչափ ճամբայ քալեցինք այն օրուրնէ սկսեալ որ ձեռքէդ բռնեցի զբեղ այդ պղտի մարմնոյն ներսը պտըտցնելու, զոր 'ի գործ կ'ածէիր առանց զան ճանչնալու: Ո՛րչափ բան սորվեցանք, և որչափ դեռ կը մնայ մեզի սորվելու, որ մտքէդ իսկ չանցնիր: Գիտես արդեօք որ առջիս նայելով գրեթէ զարհուրելի պիտի, եթէ սրտիս և քեզի սորվեցնելու

փափագիս չվստահէի: Մարդիկ սիրելի, կը տեսնես, մեծ ուժ մըն է, և երբ մութ ինկող մեկնութեան մը դժուարութենէն կանկ կ'առնում, բաւական է որ աչացս առջին քու անմեղ ժպիտ գլուխդ դնեմ, ուր շուտով արթննալի հոգի մը կը նիրհէ, մէկէն դժուարութեանս լուծումը կը գտնամ:

Եւ հարկ է արդեօք քեզի այս ալ ըսել. միայն քեզի համար չէ որ կ'աշխատիմ: Ամենքս ալ աշխարհիս վրայ առնոր համար ենք՝ որ մէկմէկու համար մտածենք ու հոգանք, և իմ ջանալովս որ լոյսը մտացդ մէջ ծախէ և աղէկ սկզբունքները սրտիդ մէջ արմատանան, անոնց վրայ ալ մտածած կ'ըլլամ որոնց օր մը դու ալ նոյն ծառայութիւնը պիտոր ընես, եթէ ես 'ի քեզ յաջողութեան բարեբաղդութիւնն ունենամ: Այս բանս ընելու է, անանկ չէ: Զանազ պիտի անշուշտ օր մը անոնցմէ մէկն ըլլալու՝ որ միայն իրենք իրենց համար չեն ապրիր, այլ աշխարհիս միջէն անցնելով անոր բան մը կու տան: Հաւատալինժի որ մեր այսօրուան օրը աղէկ շահեցուցած կ'ըլլանք, եթէ այս մամացին պատմութենէն օգուտ մը քաղած ըլլաս:

Կը շարունակուի:

Բարոյական և քաղաքական տնտեսութիւն:

(Տես Հտ. ԻԷ, Էրես 102)

Է. ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Հաշտաւարակցութիւն շահուց 'ի մարդիկ. աւեւնայն ոք իր քարիքը խնդրելով ընկերութեան քարոյն օգնական կ'ըլլայ:

Վերջին խօսակցութէն ետքը տասնուհինգ օրուան մէջ յուզմունքը հետզհետէ աճեցաւ. ցորենոյն գինը յունուարի սկիզբը սաստիկ բարձրացեր էր և երկայն ատենէ 'ի վեր այդ բարձրութեան